

Το χρονικό της Ελληνικής Περιοδοντολογίας*

A Chronicle of Hellenic Periodontology*

Φώτης Ι. Μήτσος
Ομότιμος Καθηγητής Περιοδοντολογίας και
πρώην Πρύτανης Πανεπιστημίου Αθηνών

Fotis I. Mitsis
Professor Emeritus in Periodontology,
Athens Dental School
x. Rector University of Athens

Έχω από χρόνια σταματήσει το διδακτικό έργο και έχω αποσυρθεί από το επάγγελμα. Το ενδιαφέρον μου όμως για όσα συμβαίνουν στην Οδοντιατρική και ιδιαίτερα στην Περιοδοντολογία, παραμένει αμείωτο. Αυτός είναι και ο λόγος που βρίσκομαι σήμερα εδώ, ανταποκρινόμενος στην ευγενική και επίμονη πρόσκληση του Προέδρου Β. Πανή και του Δ.Σ. της Ελληνικής Περιοδοντολογικής Εταιρείας. Ήρθα για να τιμήσω την επέτειο των 30 χρόνων από την ίδρυσή της, γιατί πιστεύω ότι κάθε επέτειος «γεφυρώνει» το χάσμα του χρόνου, αναδεικνύοντας το παρελθόν και χαράζοντας δημιουργικά το μέλλον.

Η εξέλιξη της Ελληνικής Περιοδοντολογίας -όπως και όλης της Ελληνικής Οδοντιατρικής- μοιάζει λίγο με παρამύθι με πολλές μεταβαλλόμενες φάσεις, αντιπαραθέσεις, απογοητεύσεις και αναλαμπές και με πολλά παράδοξα, όσο να φθάσει στη ζηλευτή θέση που κατέχει σήμερα στην Οδοντιατρική και την κοινωνία. Για να φθάσουμε στη σημερινή πραγματικότητα, όλα ξεκίνησαν από ένα «όραμα» για ένα υψηλό στόχο, που για να τον προσεγγίσουμε, παλέψαμε πολλοί.

Η ιστορική αναδρομή, βοηθάει στην καλύτερη αξιολόγηση αυτών που συμβαίνουν σήμερα και της πορείας μας στο μέλλον, ενώ αποτελεί και ένα χρέος τιμής για όλους όσους μόχθησαν, για να ανοίξουν αυτό τον δρόμο. Επι πλέον κρατάει, όπως ανέφερα, τις «γέφυρες» ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν και μας κάνει να βλέπουμε από τις δυο πλευρές, αντλώντας διδάγματα.

Μια σύντομη ιστορική αναδρομή

Μετά την Ελληνική Επανάσταση το 1821 και τη σύσταση του Ελληνικού κράτους ιδρύθηκε το Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1837, το οποίο συμπεριέλαβε τις Ιατρικές σπουδές χωρίς να γίνεται καμία αναφορά στην Οδοντιατρική εκπαίδευση. Την ίδια περίοδο είχαν αρχίσει Οδοντιατρικές σπουδές, στις μεν Η.Π.Α. σε ανεξάρτητες Σχολές και στην Ευρώπη, που ήταν όμως ενταγμένες στις Ιατρικές Σχολές.

Την Οδοντιατρική στην χώρα μας την ασκούσαν πρακτικοί οδοντίατροι, οι κουρείς για τις εξαγωγές οδόντων, και κομπογιαννίτες -έτσι λέγονταν οι εμπειρικοί ψευτογιατροί- και αμαθείς πλανόδιοι γυρολόγοι.

Η επίσημη αναγνώριση άσκησης Οδοντιατρικής στην Ελλάδα, αναφέρεται για πρώτη φορά με την ίδρυση του Ιατροσυνεδρίου -όπως αυτό ονομάστηκε- το 1834, το οποίο έλεγε ότι: «όποιος ήθελε να μετέρχεται στην Ελλάδα τη θεραπεία οδόντων, πρέπει να αποδείξει διά νομίμων αποδεικτικών, ότι εσπούδασε θεωρητικώς και πρακτικώς και να εξετάζεται υπό του Ιατροσυνεδρίου».

Έτσι μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα, εκτός από κάποιους οδοντιάτρους που ήρθαν στην Ελλάδα συνοδοί της βασιλικής οικογένειας του Όθωνα, και από ελάχιστους αποφοίτους από Γαλλικές Σχολές, δεν υπήρχαν άλλοι οδοντίατροι στη χώρα μας. Φυσικά ούτε λόγος γινόταν για Οδοντιατρικές Ειδικότητες και για Περιοδοντολογία.

Για τα νοσήματα των ούλων, παρότι ήταν γνωστά από την αρχαιότητα, ο πρώτος που μίλησε ήταν ο Pierre

* Ομιλία στην Ελληνική Περιοδοντολογική Εταιρεία (Ε.Π.Ε.), 23 Οκτωβρίου 2012 σε εορταστική εκδήλωση που έγινε με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 30 χρόνων από την ίδρυσή της. Μέρος της ομιλίας αυτής δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Οδοντιατρικό Βήμα» τον Οκτώβριο 2012. Η εισήγηση συμπυκνώθηκε και τροποποιήθηκε σε γραπτό λόγο για την δημοσίευσή της στα Π.Α.

* Speech at the Hellenic Society of Periodontology (HSP), 23rd October 2012, at an event celebrating the 30th anniversary of its foundation. A part of this speech was published in the scientific newspaper "Odontiatriko Vima" on 10/2012. The text was compressed and amended into written language in order to be published in "Periodontologica Analecta".

Fauchard το 1728 στη Γαλλία, ο οποίος περιέγραψε την πυορροϊκή ουλίτιδα ή σκορβούτο των ούλων, που έμεινε γνωστή κι ως νόσος του Fauchard.

Η Ευρώπη κράτησε το προβάδισμα, μέχρις ότου τη σκυτάλη παρέλαβαν οι Η.Π.Α. Εκεί έγινε η θεμελίωση των γνώσεων της Περιοδοντολογίας στα τέλη του 19ου αιώνα, όπου εμφανίστηκαν μεγάλα ονόματα συγγραφέων-δασκάλων οι οποίοι μίλησαν και καθιέρωσαν τον όρο «φατνιακή πυόρροια», για την «εν τω βάθει ουλίτιδα», ο οποίος κυριάρχησε μέχρι και το μισό του 20ου αιώνα, σε όλη τη βιβλιογραφία.

Το πρώτο ελληνικό βιβλίο οδοντιατρικής που μιλάει για τα νοσήματα των ούλων είναι του Δημ. Καρακατσάνη, ο οποίος είχε κάνει σπουδές σε Γαλλική Σχολή, και ο οποίος ίδρυσε στην Αθήνα την πρώτη Ιδιωτική Οδοντιατρική Σχολή το 1893.

Στο βιβλίο του, με τίτλο: «ΟΔΟΝΤΟΪΑΤΡΙΚΗ, Το πρώτον εν Ελλάδι βιβλίον της Οδοντοϊατρικής», αναφέρεται και περιγράφει περίπτωση ασθενή «με χρόνια ουλίτιδα μετά σκορβουτικής καχεξίας, του οποίου άπαντες οι οδόντες εσειόντο, αιμορραγία παρετηρείτο επί των ούλων, άτινα ήσαν εξογκωμένα και λίαν ερυθρά». Για τη θεραπεία αναφέρει ότι «εγένετο καθαρισμός των οδόντων, αφαίρεση τρυγός και λοιπών βλαβερών ουσιών, αποκοπή διά του γαλβανοκαυτήρος των εξογκωμένων ούλων και επαλείψεις και πλύσεις με αντιφλογιστικά και αντισηπτικά φάρμακα...». Τα φάρμακα που αναφέρει ήταν το βάμμα ιωδίου, το χλωρικό κάλιο, ο νιτρικός άργυρος, το υπεροξειδίο του υδρογόνου κι ένα ελιξίριον του ιδίου, το οποίο ονόμαζε «Σωζόδοντον».

Ο Καρακατσάνης περιγράφει λεπτομερώς περιπτώσεις ασθενών, τις οποίες παρουσίασε και σε διεθνή συνέδρια του Βερολίνου και του Σικάγου. Έμφαση δίνει στη θεραπεία με φάρμακα, υποστηρίζει -σε αντίθεση με άλλους- ότι πρέπει να γίνεται αρχικά καθαρισμός των οδόντων και μιλάει για τοπικές ενέσεις με διάλυμα κρεολίνης 3%. Σε πραγματεία του στο συνέδριο του Σικάγου ταξινομεί τη φλεγμονή και την πυόρροια των ούλων σε στάδια εξέλιξης, ομιλεί για τη θεραπεία, και γράφει ότι «εάν η φατνιακή πυόρροια δεν θεραπεύεται τοπικώς πρέπει να προστρέξουμε εν τη εσωτερική θεραπεία» και αυτό γιατί κι αυτός πιστεύει ότι η αιτιολογία της νόσου οφείλεται σε γενικούς παράγοντες, όπως είναι η ιδιοσυγκρασία του ατόμου, το σκορβούτο, η αρθρίτις κ.ά. Ο Καρακατσάνης, εξέδωσε και επιστημονικό περιοδικό με τον τίτλο «Οδοντιατρική Πρόοδος Αθηνών».

Το 1898 ιδρύθηκε και δεύτερη Οδοντιατρική Σχολή στην Αθήνα του Δέρβη. Με αυτές τις αντιλήψεις για τη φατνιακή πυόρροια εισερχόμεθα στον 20ο αιώνα, διανύσαμε και το περισσότερο από το μισό αυτού. Το 1911, ιδρύθηκε το Οδοντιατρικό Σχολείο στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ενταγμένο στην Ιατρική Σχολή, το οποίο όμως λειτούργησε ουσιαστικά με δικούς του καθηγητές, από το 1921 (ν.2573/21).

Η πορεία της διδασκαλίας της Ελληνικής Περιοδοντολογίας

Το πρώτο σύγχρονο για την εποχή του βιβλίο Οδοντιατρικής με περισσότερες αναφορές στα νοσήματα των ούλων δημοσιεύτηκε το 1927. Είναι το σύγγραμμα του καθηγητή Νικ. Παπαντωνόπουλου με τίτλο «Οδοντική Χειρουργική Παθολογία και Θεραπευτική» ο οποίος, μετά από σπουδές που έκανε στις Η.Π. Αμερικής, κατέλαβε την ομώνυμη έδρα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, την οποία κράτησε μέχρι και το 1951.

Στη διδασκαλία του συμπεριέλαβε και το αντικείμενο των νόσων των ούλων. Περιγράφει την επιπολής ουλίτιδα, της οποίας κατάληξη είναι η εν τω βάθει ουλίτιδα ή φατνιακή πυόρροια, όρο τον οποίο και διατηρεί. Ο συγγραφέας αναφέρει τον όρο «περιοδοντίτιδα», αλλά μ' αυτόν εννοεί την περιακροριζική φλεγμονή, την οποία περιλαμβάνει γενικότερα στις «περιοδοντικές νόσους».

Στο βιβλίο του ο καθηγητής Ν. Παπαντωνόπουλος, με το οποίο γαλουχήθηκαν οι πρώτες γενιές των οδοντιάτρων, περισσότερο από τρεις δεκαετίες, μετέφερε τις κρατούσες τότε απόψεις μεγάλων δασκάλων όπως του G. V. Black, του Riggs, του Gottlieb κ.ά., όχι όμως και τις πλέον σύγχρονες ιδιαίτερα μετά το 1945. Γιατί αμέσως μετά τον Μεγάλο Πόλεμο του 1940-45, στις Η.Π.Α., υπήρξε μια θεαματική πρόοδος της Περιοδοντολογίας -παράλληλα με όλη την εξέλιξη της Οδοντιατρικής- που είχε διεθνείς προεκτάσεις.

Η αλματώδης ανάπτυξη της οδοντιατρικής στις Η.Π.Α. οφείλεται στο γεγονός ότι ιδρύθηκαν ανεξάρτητες Οδοντιατρικές Σχολές με ελευθερία δράσης στην έρευνα και τη διδασκαλία. Κι ακόμη ένας λόγος που συνέβαλε είναι η μετανάστευση από την Ευρώπη στη χώρα τους πολλών μεγάλων επιστημόνων τη δεκαετία του 1930. Για την Περιοδοντολογία υπήρξε ανεξάρτητη διδασκαλία στις περισσότερες Οδοντιατρικές Σχολές. Είχε ιδρυθεί η Αμερικανική Ακαδημία Περιοδοντολογίας (American Academy of Periodontology, A.A.P.) από το 1944 και είχε καθιερωθεί η ειδικότητα της Περιοδοντολογίας από το 1949.

Η Ευρώπη ακολούθησε βραδύτερα την ανάπτυξη και την εξέλιξη και οι Οδοντιατρικές σπουδές ήταν εγκλωβισμένες στις Ιατρικές Σχολές, χωρίς ανεξαρτησία, όπως συνέβαινε και στη χώρα μας μέχρι το 1970. Παρόλα αυτά και στη Δυτική Ευρώπη υπήρξαν μεγάλα ονόματα περιοδοντολόγων, όπως ο Magitot, ο Held, ο Roy κ.ά., οι οποίοι όμως παρέμειναν σε μια διαφορετική «φιλοσοφία», σε ό,τι αφορά τη σχέση αίτιου-νόσου, προσηλωμένοι περισσότερο στο γενικό αιτιολογικό παράγοντα και με διαφορά κατευθύνσεων στη θεραπευτική αντιμετώπιση και ακολούθησαν διαφορετική ορολογία και ονοματολογία. Η επίδραση της Γαλλικής Σχολής και μετά από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια ήταν μεγάλη, στον Ευρωπαϊκό χώρο.

Στην Ελλάδα, μετά την αποχώρηση του καθ. Ν. Παπαντωνόπουλου, στη δεκαετία του 1951, στην έδρα της

Οδοντικής Παθολογίας και Θεραπευτικής, τον διαδέχθηκε ο καθ. Ευθ. Παπαντωνίου, ο οποίος είχε κι αυτός κάνει τις σπουδές του στις Η.Π.Α. και κατείχε μέχρι τότε άλλη έδρα στην Οδοντιατρική Σχολή. Ο συγκεκριμένος Καθηγητής άνοιξε τον ορθό δρόμο στη θεωρητική και πρακτική διδασκαλία της Περιοδοντολογίας, μεταφέροντας, τις σύγχρονες για την εποχή, κρατούσες απόψεις στα Αμερικανικά Πανεπιστήμια. Έχω και παλαιότερα γράψει και υποστηρίζω ότι: «στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950 με την ανάληψη της διδασκαλίας από τον καθ. Ευθ. Παπαντωνίου, «ρόδισε» το λυκαυγές της Ελληνικής Περιοδοντολογίας».

Με το σύγγραμμα που εξέδωσε το 1962 «Οδοντική Παθολογία και Θεραπευτική», ο καθ. Ευθ. Παπαντωνίου καθιέρωσε την ορθή ορολογία, στην οποία επικρατούσε πλήρης σύγχυση. Αφιέρωσε Ειδικό Μέρος για τα Νοσήματα του Περιοδοντίου, έδωσε το σωστό προσανατολισμό και προσπάθησε να στελεχώσει την Κλινική του στην οποία δίδασκε συγχρόνως και την Ενδοδοντία -με συναδέλφους που είχαν κάνει μετεκπαιδευτικές σπουδές στις Η.Π.Α., αρχικά με τον Ελευθ. Βορέαδη, μετέπειτα με τον Τάκη Κωσταρίδη, ακολούθησα εγώ αργότερα κι άλλοι.

Ας σημειωθεί εδώ ότι το 1954 έγινε αναβάθμιση του Οδοντιατρικού Σχολείου σε Οδοντιατρικό Τμήμα, με πενταετή φοίτηση. Ιδρύθηκε Έδρα Στοματολογίας την οποία κατέλαβε ο Ορ. Λουρίδης, ο οποίος είχε κάνει σπουδές στη Γαλλία και ο οποίος διεκδικούσε και συμπεριέλαβε στη διδασκαλία του και το αντικείμενο της Περιοδοντολογίας, παρότι αυτό κατά παράδοση διδάσκετο στην έδρα της Οδοντικής Παθολογίας και Θεραπευτικής.

Ο Ορ. Λουρίδης το 1942, είχε δημοσιεύσει βιβλίο με τίτλο «Παροδοντιοπάθειαι», χρησιμοποίησε την ορολογία και ταξινόμηση που ακολουθούσαν οι Ευρωπαϊκές Σχολές, όπου δινόταν μεγάλη έμφαση στο γενικό παράγοντα ως εκλυτικό αίτιο. Σε ότι αφορά την θεραπεία, εκτός από τη συμπτωματική με καυστικά φάρμακα στα ούλα (κυρίως τριχλωροξικό οξύ), δινόταν επίσης έμφαση βραδύτερα, σε χρήση φαρμάκων εσωτερικώς, αλλά και σε διάφορες άλλες παρεμβάσεις όπως απευαισθητοποίηση του οργανισμού με χορήγηση αντιγόνων, με αυτοεμβολιασμούς, λουτροθεραπείες σε ιαματικά λουτρά κ.ά.

Παράλληλα λειτουργούσε και η Εταιρεία Α.Ρ.Ρ.Α, τμήμα της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Ερεύννης για τις «παροδοντιοπάθειες», για τις οποίες, στο σύγγραμμα που εξέδωσε ο καθ. Ορ. Λουρίδης το 1969, αφιέρωσε στο δεύτερο τόμο ειδικό μέρος.

Πλήρης σύγχυση επικρατούσε από τη δεκαετία του '50 μέχρι και το 1972, που αποχώρησε ο καθ. Λουρίδης, στη διδασκαλία και τη μάθηση για τους διδασκόμενους. Σε δυο έδρες και σε δυο κλινικές στη Σχολή της Αθήνας διδασκόταν το ίδιο αντικείμενο με διαφορετική «φιλοσοφία», όχι μόνο στην ονοματολογία και την ταξινόμηση των νόσων του περιοδοντίου, αλλά και σε ό,τι αφο-

ρά την αιτιολογία και τη θεραπευτική αντιμετώπιση. Η διδασκαλία της Περιοδοντολογίας, δεν αποτελούσε πρωτεύον αντικείμενο, και έμοιαζε με «διελκυστίδα» που στόχευε όχι στη μάθηση αλλά στο ποιος θα επικρατήσει και θα αναδειχθεί νικητής. Ήταν βαρύ το τίμημα για την ακαδημαϊκή διδασκαλία.

Εν τω μεταξύ ιδρύθηκε και η Οδοντιατρική Σχολή Θεσσαλονίκης στη δεκαετία του 1960, χωρίς και σ' αυτή να υπάρχει αυτόνομη διδασκαλία Περιοδοντολογίας, αλλά συνδιδασκαλία με την Προληπτική Οδοντιατρική. Ο πρώτος καθηγητής που δίδαξε την Περιοδοντολογία είναι ο Δημ. Λάμπρου -ιδρυτικό μέλος της Ε.Π.Ε.- ο οποίος ακολούθησε περισσότερο τις κατευθύνσεις του δασκάλου του Ο. Λουρίδη. Το δρόμο της σύγχρονης Περιοδοντολογίας στην Οδοντιατρική Σχολή της Θεσσαλονίκης καθιέρωσε ο καθ. Αντ. Κωνσταντινίδης. Αυτά συνέβαιναν μέχρι τη δεκαετία του 1970, όπου κάποια σημαντικά γεγονότα συνέβαλαν σε μια νέα πορεία της Οδοντιατρικής Εκπαίδευσης και φυσικά και της Περιοδοντολογίας. Σ' αυτό βοήθησε και η ανανέωση της γενιάς, των καθηγητών και των διδασκόντων όλων των βαθμίδων.

Η προσωπική μου πορεία

Αλλά πριν αναφερθώ σ' αυτά τα σημαντικά γεγονότα, ας μου επιτραπεί εδώ, παρενθετικά, με λίγα λόγια να πω και για τη δική μου πορεία, σ' αυτή την κρίσιμη περίοδο σχετικά με την Περιοδοντολογία.

Στις φοιτητικές μου σπουδές γαλουχήθηκα κι εγώ, σε ό,τι αφορά την Περιοδοντολογία, με το «φάντασμα» της φατνιακής πυόρροιας που η κάθε θεραπευτική προσπάθεια τελικά κατέληγε στην εξαγωγή των δοντιών. Τα αντιφλογιστικά φάρμακα για την ανακούφιση των συμπτωμάτων της φλεγμονής των ούλων, πλούτιζαν τον εξοπλισμό των οδοντιατρείων, και εναλλάσσονταν με διάφορες συνταγές και ιδιοσκευάσματα.

Όταν εντάχθηκα στο προσωπικό της έδρας της Οδοντικής Παθολογίας και Θεραπευτικής το 1955-56, μόλις είχε αρχίσει τη διδασκαλία ο δάσκαλός μου Ευθ. Παπαντωνίου. Θυμάμαι ότι πρωτοσυνάντησα τον συμφοιτητή και φίλο μου Τάκη Κωσταρίδη, που είναι ο πρώτος Πρόεδρος της Ε.Π.Ε., ο οποίος προϋπήρχε στην έδρα. Ο κ. Κωσταρίδης, πριν ακόμη κάνει κι αυτός τις μεταπτυχιακές του σπουδές στην Περιοδοντολογία, παρακολουθούσε στενά τον περιοδοντολόγο Ελ. Βορέαδη, που πρόσφατα είχε έλθει από τη Σχολή του Zander, στη Νέα Υόρκη. «Ξέρεις -μου είπε- ότι τώρα δεν χρησιμοποιούμε φάρμακα για τη θεραπεία της ουλίτιδας. Δίνεται έμφαση μεγάλη, μετά την αφαίρεση της τρυγίας, στην υποουλική απόξεση, δηλαδή την απόξεση της ρίζας του δοντιού και της εσωτερικής επιφάνειας των ούλων. Τα αποτελέσματα είναι εντυπωσιακά...»

Με εξέπληξε η νέα τεχνική -την οποία άκουσα και στη διδασκαλία του Παπαντωνίου- και η μη χρήση καυστι-

κών φαρμάκων. Η οδοντιατρική μας σκέψη την εποχή εκείνη ήταν βαθιά ποτισμένη με τη χρήση ισχυρών αντισηπτικών και αντιφλογιστικών φαρμάκων, τόσο για την απολύμανση της οδοντίνης πριν από το σφράγισμα και την ενδοδοντική θεραπεία, όσο και για τα φλεγμαίνοντα ούλα. Τα ισχυρά αντισηπτικά και καυστικά φάρμακα και ο γαλβανοκαυτήρας ήταν απαραίτητος εξοπλισμός του ιατρού μας.

Στη συνέχεια της ακαδημαϊκής μου πορείας (1955-1964) και μετά τις μεταπτυχιακές μου σπουδές στην Οδοντιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Πενσυλβάνια στη Φιλαδέλφεια, όπου παρακολούθησα από μεγάλους δασκάλους, την Ενδοδοντία και την Περιοδοντολογία -αντικείμενα διδασκαλίας και τα δύο στην έδρα μας των Αθηνών- όλα για μένα πήραν μια άλλη διάσταση.

Ο εντυπωσιασμός από την πρόοδο και στις δυο ειδικότητες, όχι μόνο στη διδασκαλία στις Σχολές, αλλά και στις επιστημονικές εταιρείες, τα συνέδρια, αλλά και την κλινική οδοντιατρική πράξη με οδήγησαν σε σχεδιασμούς για το μέλλον. Αρχιζε να ωριμάζει η ιδέα, ότι τα δυο διδακτικά αντικείμενα (Ενδοδοντία και Περιοδοντολογία) πρέπει ν' αποκτήσουν δική τους ανεξάρτητη αυτονομία και ταυτότητα. Έτσι γεννήθηκε ένα «όραμα»...

Σε ό,τι αφορά τις επιστημονικές αντιπαράθεσεις με το «περιοδόντιο» και το «παροδόντιο» που ζούσαμε στη Σχολή της Αθήνας και τις προσωπικές αντιθέσεις για την Περιοδοντολογία πίστευα ότι, κάποτε θα καταλαγιάσουν, γιατί και τα πρόσωπα θα αλλάξουν και η Ευρώπη σύντομα θα ακολουθήσει τον ορθό δρόμο στη διδασκαλία της Περιοδοντολογίας. Πίστευα πως η Αμερική όφειλε να επιστρέψει στην Δ. Ευρώπη -σε ό,τι αφορά την Οδοντιατρική- ως «αντίδορο», για τα όσα πήρε από αυτήν στο παρελθόν, γνώση και επιστημονικό προσωπικό. Κι αυτό έγινε στις δεκαετίες που ακολούθησαν, και το ζούμε σήμερα, με μια Ευρωπαϊκή Περιοδοντολογία προηγμένη και ανταγωνιστική, με Σχολές υψηλής στάθμης και με μια πολύ ζωντανή Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Περιοδοντολογίας (E.F.P.).

Μ' αυτές τις ιδέες κι αυτούς τους στόχους, επιστρέφοντας στην Ελλάδα το 1966, ανέλαβα ύστερα από λίγο το 1968, μετά την αποχώρηση του δασκάλου μου, του Παπαντωνίου, την ευθύνη της διδασκαλίας της Ενδοδοντίας και Περιοδοντολογίας στην έδρα της Οδοντικής Παθολογίας και Θεραπευτικής.

Θυμάμαι το 1968, ήμουν τότε εντεταλμένος υφηγητής, υποψήφιος για την έδρα, όταν σε μια συζήτηση που είχα με τον δάσκαλό μου, για το επίμαχο θέμα της διδασκαλίας της Περιοδοντολογίας, το οποίο ιδιαίτερα μετά την αποχώρησή του, διεκδικούσε κατ' αποκλειστικότητα η έδρα της Στοματολογίας, μου είπε: «πολύ φοβάμαι ότι δεν θα σε αφήσουν να συνεχίσεις τη διδασκαλία των Νόσων του Περιοδοντίου». Γνώριζε τις πιέσεις που δεχόμουν κι ακόμα γνώριζε ότι υπό το καθεστώς της δι-

κατορίας περπατούσα σε «τεντωμένο σκοινί» και δεν ήταν ευνοϊκό το κλίμα ούτε για την εκλογή μου. Στη συνέχεια, πρόσθεσε: «καλό θάταν να μπορούσες να συνεχίσεις γιατί θα ακολουθήσεις το σωστό δρόμο...»

Η απαισιοδοξία του δασκάλου μου, ο τρόπος που το είπε, μαζί με την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, αλλά και με το βάρος της ευθύνης να συνεχίσω το έργο που εκείνος άρχισε, μου ενδυνάμωσαν την απόφασή μου να κρατήσω και να συνεχίσω τη διδασκαλία της Περιοδοντολογίας. Κι αυτό έγινε παρά τις δυσκολίες...

Το άνοιγμα της σύγχρονης εποχής

Το όραμα μιας νέας εποχής στο στόχο του διδακτικού μου έργου με καλούσε. Πριν το 1968, είχα εντυπωσιασθεί και από μια συζήτηση, που είχαμε με τον καθηγητή μου τον Παπαντωνίου και τον καθ. Waerhaug από το Archus της Δανίας, ο οποίος είχε επισκεφθεί τη Σχολή μας. Μιλούσε για μια νέα εποχή που ανοίγει για την Περιοδοντολογία, με τα πειράματα που έκαναν στη Σχολή του, με τον τότε μαθητή του και μετέπειτα διάσημο επιστήμονα, τον Harald Löe, για τη μικροβιακή πλάκα με τη χλωρεξιδίνη. «Χρησιμοποιώ από χρόνια -μας είπε- ένα διάλυμα χλωρεξιδίνης στο στόμα μου και παρακολουθώ με τον έλεγχο της φλεγμονής... Φαίνεται πως έχει πολύ καλά αποτελέσματα και προδιαγράφει μια νέα εποχή για την Περιοδοντολογία και τη στροφή από τη θεραπεία της φλεγμονής στην πρόληψη...»

Τα αποτελέσματα των ερευνών τους δεν άργησαν να δουν το φως της δημοσιότητας. Εγώ τα άκουσα από τον ίδιο τον Harald Löe στο Διεθνές Συνέδριο της I.D.A.*.. στην πόλη του Μεξικού.

Η έρευνα εκείνη για την ενοχοποίηση της μικροβιακής πλάκας ως πρωταρχικού παράγοντα για την εμφάνιση της φλεγμονής κι άλλες πολλές που ακολούθησαν και για τον παθογενετικό μηχανισμό της περιοδοντικής φλεγμονής και της βλάβης του περιοδοντίου, άνοιξαν το δρόμο για τη σύγχρονη Περιοδοντολογία και μας βοήθησαν να ακολουθήσουμε το σωστό δρόμο και να απαλλαγούμε οριστικά από το «φάντασμα» της φατνιακής πυόρροιας.

Παράγοντες που συνέβαλαν στην εξέλιξη της Ελληνικής Περιοδοντολογίας

Ας εξετάσουμε τους πιο σημαντικούς παράγοντες που συνέβαλαν στην εξέλιξη και ανάπτυξη -σ' αυτό το οδοιπορικό- της σύγχρονης Ελληνικής Περιοδοντολογίας. Σε μια γενικότερη θεώρηση, αν θέλουμε να μιλήσουμε για την ανάπτυξη όχι μόνο της Περιοδοντολογίας αλλά της Ελληνικής Οδοντιατρικής, θα αρχίζαμε από:

1. Ανεξαρτητοποίηση της Οδοντιατρικής Σχολής, η οποία έγινε το 1970 με το ν. 706/70. Ήταν μια κατάκτηση συλλογικών προσπαθειών κι αγώνων του Οδοντια-

τρικού κόσμου, η οποία απετέλεσε σταθμό κι άνοιξε τους ορίζοντες για το μέλλον. Η χώρα μας είναι από τις πρώτες χώρες της Ευρώπης με ανεξάρτητη Οδοντιατρική Πανεπιστημιακή Σχολή. Απεγκλωβίστηκαν οι Οδοντιατρικές σπουδές από τη «σφιχτή αγκαλιά» της Ιατρικής Σχολής, και προωθήθηκαν συγχρονισμένα εκπαιδευτικά προγράμματα.

Αυτό συνέπεσε και με την «αλλαγή φρουράς», με την αποχώρηση δηλαδή της παλαιάς γενιάς καθηγητών και επιστημονικού προσωπικού και την ανανέωση του διδακτικού προσωπικού. Πολλοί από τους νέους που ανέλαβαν είχαν κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό κι ιδιαίτερα στις Η.Π.Α., όπου η Οδοντιατρική βρισκόταν σε ζηλευτή πορεία εξέλιξης. Η Περιοδοντολογία ειδικότερα ευνοήθηκε στην εξέλιξή της από συγκεκριμένους παράγοντες όπως:

2. Η αυτονομία της διδασκαλίας και η απόκτηση ταυτότητας

Οι εξελίξεις αφορούν παράλληλα, σε ό,τι αφορά την Περιοδοντολογία, και τις δύο Σχολές, Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Η διδασκαλία ξεχώρισε στη δεκαετία του 1970 και τα δύο αντικείμενα Περιοδοντολογία και Ενδοδοντία απέκτησαν δική τους ταυτότητα.

Ειδικότερα στη Σχολή της Αθήνας, η διδασκαλία της Περιοδοντολογίας -μετά και την αποχώρηση του καθηγητή της Στοματολογίας- περιήλθε αποκλειστικά στην έδρα της Οδοντικής Παθολογίας και Θεραπευτικής, την οποία κατείχα. Το 1972, παρά τα προβλήματα που είχα για την εκλογή μου στην καθηγεσία, έγραψα το πρώτο μου διδακτικό βιβλίο με τίτλο «**Οδοντική Παθολογία και Θεραπευτική**». Αφιέρωσα το τρίτο μέρος στις Νόσους του Περιοδοντίου που σήμαινε και τη διεκδίκηση και κατοχύρωση της διδασκαλίας. Ακολούθησα την ορολογία, την ταξινόμηση και γενικά τη φιλοσοφία που είχε καθιερωθεί από την Αμερικανική Ακαδημία Περιοδοντολογίας (Α.Α.Ρ.), στην οποία είχα γίνει μέλος και προσπάθησα να μεταφέρω τις σύγχρονες και ισχύουσες τότε απόψεις.

Το 1979, έγινε με νομοθετική ρύθμιση, η ίδρυση της έδρας της Περιοδοντολογίας και ο διαχωρισμός από την Ενδοδοντία, η καθεμιά με το δικό της διδακτικό περιεχόμενο και το δικό της προσωπικό. Το 1980 κυκλοφόρησε η πρώτη έκδοση του συγγράμματός μου με τον ειδικό τίτλο «**Περιοδοντολογία**» με βελτιωμένες και ανανεωμένες γνώσεις και το 1990 η δεύτερη έκδοση «**Περιοδοντολογία**», σε δύο τόμους, με τη συμμετοχή στη συγγραφή και των συνεργατών μου.

Μέσα στη δεκαετία του 1970, η κατάσταση είχε αλλάξει ριζικά. και όπως κάπου έχω γράψει ότι με την εισοδό μας στη δεκαετία του 1980, «ανέτειλε και η Άνοιξη της Περιοδοντολογίας», με όλους τους εκσυγχρονισμούς και τις προόδους που επήλθαν, όχι μόνο στη χώρα μας και στις δυο Σχολές μας αλλά στην Ευρώπη γενικότερα και τις οποίες θα προσπαθήσω να παρουσιάσω:

Η αυτόνομη διδασκαλία της Περιοδοντολογίας είχε πολλές ευνοϊκές επιπτώσεις. Από τις πιό σημαντικές ήταν ότι οδήγησε και διευκόλυνε την ανάπτυξη της έρευνας. Το ερευνητικό εργαστήριο της Περιοδοντολογίας, που ιδρύθηκε στη δεκαετία του 1970, βοήθησε και συνέβαλε στην εκπόνηση πολλών εργασιών που είδαν το φως της δημοσιότητας στον ελληνικό και ξένο Τύπο και στην εκπόνηση διδακτορικών διατριβών.

Στην Έδρα της Περιοδοντολογίας καλλιεργήθηκε κι αναπτύχθηκε ένα καρποφόρο «φυτώριο» το οποίο ενέπνευσε και οδήγησε σε μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό για Περιοδοντολογία, στελέχωσε την εκπαίδευση και τη διδασκαλία, με άξιους δασκάλους και ερευνητές, κι αυτό δεν έγινε μόνο εδώ αλλά και σε κέντρα του εξωτερικού. Ας αναλογισθούμε πόσοι νέοι απόφοιτοί μας κατέχουν σήμερα ζηλευτές θέσεις σε ξένα πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα. Την ίδια εποχή δημιουργήθηκαν συνεργασίες με Σχολές του Εξωτερικού, όπως η Βοστώνη (Tufts) και η Φιλαδέλφεια, το Göteborg, η Βέρνη κ.ά. όπου οι απόφοιτοί μας έβρισκαν και βρίσκουν θέσεις για μεταπτυχιακές σπουδές με διακεκριμένους δασκάλους.

Εν τω μεταξύ και στις δύο σχολές μας της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, πλουτίστηκε η βιβλιογραφία με αξιόλογα συγγράμματα και είδαν το φως της δημοσιότητας πολλές επιστημονικές εργασίες.

3. Η ίδρυση της Ελληνικής Περιοδοντολογικής Εταιρείας (Ε.Π.Ε.) το 1982

Ορόσημο στο χρονικό της Ελληνικής Περιοδοντολογίας αποτελεί η ίδρυση της Εταιρείας, της οποίας γιορτάζουμε σήμερα τα 30 χρόνια της, που είναι γεμάτα από πλούσια δράση και επιτυχίες.

Άξιοι συνάδελφοι παρήλασαν τα χρόνια αυτά από την Προεδρία και το Δ.Σ.Η ανάπτυξη της Εταιρείας μας είναι αληθινά πρωτόγνωρη. Κι αυτό αν αναλογισθούμε μόνο ότι το 1982 για τη συγκέντρωση των 15-20 υπογραφών-ενδιαφερομένων μελών, που απαιτούνταν για να εγκριθεί το καταστατικό, είχαμε δυσκολία να τα βρούμε στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη.

Θα επισημάνω κάποια από τα σημαντικά επιτεύγματά της αν κι αυτό θα φανεί λεπτομερώς σε ειδικό λεύκωμα που ετοιμάζει η Διοίκηση της Εταιρείας. Η Εταιρεία μας έχει επιδείξει πολύπλευρη δράση με τις ημερίδες, τα συνέδρια, τα σεμινάρια και τις διδακτικές επιδείξεις και τα Συμπόσια που διοργάνωσε και συνεχίζει να διοργανώνει. Έγινε ένας ζωντανός οργανισμός που εκφράζει την Ελληνική Περιοδοντολογία εδώ και στο εξωτερικό, και συμβάλλει στην προαγωγή της Στοματικής Υγείας με την προσφορά της στην Ελληνική κοινωνία.

Η οργάνωση των Συμποσίων αποτελεί θεσμό ο οποίος προσφέρει στην ενημέρωση -χωρίς ν' αφήνει κενά- των Ελλήνων συναδέλφων μας και στην προαγωγή της Ελληνικής Περιοδοντολογίας. Για τα Συμπόσια είχα την ευ-

καιρία να μιλήσω λεπτομερώς στη Θεσσαλονίκη το 2007. Μεγάλα ονόματα περιοδοντολόγων, δασκάλων, ερευνητών και συγγραφέων παρήλασαν από το βήμα των Συμποσίων μας. Ποτέ δεν ξεχνώ τον πρωτεργάτη αυτής της μεγάλης επιστημονικής συμβολής, τον αείμνηστο καθηγητή Harald Löe, αλλά και τους άλλους όπως τον Claus Lang, τον Jan Lindhe στους οποίους δίκαια η Εταιρεία μας απέδωσε τιμές επί της Προεδρίας του καθ. Α. Κωνσταντινίδη στη Θεσσαλονίκη, το 2007.

Η Εταιρεία μας κατέχει στον Ευρωπαϊκό χώρο μια αξιόλογη θέση και δυο φορές μέχρι σήμερα μέλη μας κατέλαβαν την προεδρία, με την Άλκη Ανδρονικάκη το 1998-1999 και την Ιωάννα Καμμά το 2005-2006.

Στη διαδρομή της Εταιρείας μας μια διακριτή επιστημονική παρουσία αποτελεί η ετήσια έκδοσή της με τα «Περιοδοντολογικά Ανάλεκτα», τα οποία από το 1990, επί προεδρίας της Αλ. Βαρελτζίδου κυκλοφορούν ανελλιπώς, και πήραν μια επίλεκτη θέση στον οδοντιατρικό επιστημονικό τύπο.

Ένα άλλο επίτευγμα της Εταιρείας είναι η απόκτηση ιδιόκτητης στέγης η οποία έγινε με μεγάλη προσπάθεια και ανυστερόβουλη οικονομική προσφορά των μελών της.

4. Οργάνωση και Ύδρευση των Μεταπτυχιακών Σπουδών

Κατάκτηση και σταθμός στην πρόοδο της Ελληνικής Περιοδοντολογίας είναι η έναρξη Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών (Μ.Π.Σ.) και στις δυο Σχολές μας, η οποία έθεσε τέλος στο άγχος της αναζήτησης μιας θέσης γι' αυτές, στα ξένα πανεπιστήμια.

Το Πανεπιστήμιό μας γενικά δεν είχε Μ.Π.Σ. Αυτά άρχισαν άτυπα τη δεκαετία του 1980. και καθιερώθηκαν επίσημα για την Οδοντιατρική το 1994. Μ' ένα έγγραφο μου (αρθ. 385/16-12-91) το 1991 ενημέρωνα τη Σχολή, για την έναρξη λειτουργίας του προγράμματος τόσο στη θεωρητική διδασκαλία όσο και στην πρακτική άσκηση μεταπτυχιακών φοιτητών στην Περιοδοντολογία.

Μετά την επίσημη έναρξη τα προγράμματα λειτουργούν ικανοποιητικά. Στη Σχολή της Αθήνας έγινε πρόσφατα αξιολόγηση για την Περιοδοντολογία, παρουσία του διακεκριμένου καθηγητή Jan Wennström, -όπως είχαν την καλοσύνη να με ενημερώσουν και να με προσκαλέσουν σ' αυτήν, ο καθηγητής Ι. Βρότσος και ο καθηγητής Φ. Μαδιανός. Σήμερα πλέον οι τάξεις των περιοδοντολόγων πλουτίζονται κι από τους δικούς μας αποφοίτους

Ο μεταπτυχιακός φοιτητής, μετά το τέλος της εξειδίκευσής του μπορεί άνετα και νόμιμα να ασκεί την Περιοδοντολογία -έστω κι αν δεν κατέχει τον τίτλο της ειδικότητας από το Υπουργείο Υγείας- σε πείσμα όλων όσων κατέβαλλαν επίμονες προσπάθειες για την παρεμπόδιση της καθιέρωσης της ειδικότητας της Περιοδοντολογίας.

5. Οστεοενσωματούμενα Οδοντικά Εμφυτεύματα

Πιστεύω θα ήταν παράλειψη αν δεν ανέφερα σε αυ-

τό το χρονικό, στις κατακτήσεις της Περιοδοντολογίας και τα **οδοντικά εμφυτεύματα**, όπου η Περιοδοντολογία έπαιξε έναν πρωταρχικό ρόλο για την ορθή εφαρμογή στον Ελληνικό χώρο και στη διδασκαλία γενικότερα.

Με απόφαση της Σχολής της Αθήνας, το 1990, λειτούργησε η Μονάδα Εμφυτευμάτων, με τη συνεργασία της Περιοδοντολογίας, της Γναθοχειρουργικής και της Προσθητικής, υπό την Διεύθυνσή μου. Το θέμα ξεκίνησε μετά από επικοινωνία που είχαμε με την Εταιρεία Nobelpharma -η οποία χειριζόταν με αποκλειστικότητα το σύστημα Brännemark- και την Οδοντιατρική Σχολή του Göteborg, όπου λειτουργούσε και η Κλινική των Εμφυτευμάτων. Ήταν το πρώτο συστήματα εμφυτευμάτων το οποίο είχε καθιερωθεί ως το πλέον επιστημονικό και το οποίο είχε εισαχθεί σε πολλές Οδοντιατρικές Σχολές της Ευρώπης και Αμερικής. Αργότερα εμφανίστηκαν κι άλλα πολλά.

Η εταιρεία Nobelpharma βοήθησε την Οδοντιατρική μας Σχολή για την εφαρμογή του συστήματος Brännemark, τόσο με τον εξοπλισμό τον οποίο δώρισε στη Σχολή μας, όσο και με την τεχνική εκπαίδευση του βοηθητικού προσωπικού που μας παρείχε. Προσωπικά δέχθηκα πρόσκληση και παρηκολούθησα στο Göteborg ειδικό σεμινάριο για την εφαρμογή των εμφυτευμάτων.

Δημιουργήσαμε με απόφαση της Σχολής ομάδα από τα τρία γνωστικά αντικείμενα (Περιοδοντολογία, Γναθοχειρουργική και Προσθητική) η οποία είχε την ευθύνη για την επιλογή των περιπτώσεων, τον σχεδιασμό, την εφαρμογή σε όλες τις φάσεις και την παρακολούθηση. Η ομάδα λειτούργησε σε χώρο, που σχεδιάστηκε κατάλληλα στη Νέα Πτέρυγα της Σχολής, και δώσαμε το όνομα Μονάδα Οστεοενσωματωμένων Οδοντικών Εμφυτευμάτων (Μ.Ο.Ο.Ε.). Η Μονάδα λειτούργησε επιτυχώς, μέχρι την αποχώρησή μου το 1994, με τη συνεργασία της Nobelpharma και των αρμόδιων τμημάτων και έτσι συνέχισε.

Το θέμα των εμφυτευμάτων εντάχθηκε και στη διδασκαλία. Στο σύγγραμμα «Περιοδοντολογία», το οποίο εξέδωσα το 1990, υπάρχει ειδικό κεφάλαιο το οποίο έγραψαν ο καθ. U. Leholm, της Κλινικής Brännemark της Σχολής του Göteborg μαζί με τον Πάνο Παπαπάνο, που τότε υπηρετούσε εκεί και σήμερα είναι καθηγητής Περιοδοντολογίας στο Πανεπιστήμιο Columbia της Νέας Υόρκης.

Αποχώρησα με την ικανοποίηση ότι αυτή τη νέα κατάκτηση της Οδοντιατρικής, την ξεκινήσαμε στη Σχολή μας, στην εκπαίδευση και την κλινική πράξη με σωστές κατευθύνσεις.

Από τότε παρακολουθώ με ενδιαφέρον αλλά δεν σας κρύβω και με κάποια ανησυχία την πορεία αυτής της νέας κατάκτησης της Εμφυτευματολογίας στο οδοντιατρικό επάγγελμα σε σχέση πάντα με την Περιοδοντολογία. Το «δόγμα» της θεραπευτικής που εμείς ζήσαμε, με τις αλόγιστες εξαγωγές των δοντιών, το οποίο κυριάρχησε στην εποχή της «φατνιακής πυόρροιας» -γιατί τότε δεν μπορούσαν να τα θεραπεύσουν- ανησυχώ και ελ-

πίζω να μην επανέλθει για δόντια που η Περιοδοντολογία σήμερα μπορεί να σώσει και να διατηρήσει. Ο σεβασμός σε ό,τι έφτιαξε η δημιουργία και μπορεί η επιστήμη να θεραπεύει, να μη θυσιάζεται σε εύκολες λύσεις ή στο «βαμώ της κερδοφορίας», γιατί τότε η επιστήμη - όπως είπε και ο Πλάτων - όταν διαχωρίζεται από την αρετή γίνεται πανουργία.

Εδώ ανοίγεται ένα άλλο γενικότερο μεγάλο θέμα, Ηθικο-Δεοντολογικής θεώρησης, για το οποίο ο κύριος ελεγκτής είναι η συνείδησή μας κι όχι μόνο. Αυτό όμως, αν και δεν είναι άσχετο, ξεφεύγει από το σημερινό μας θέμα.

Η ίδρυση των Οδοντιατρικών Ειδικοτήτων στην Ελλάδα

Θα κάνω μια σύντομη αναδρομή για την ίδρυση των Οδοντιατρικών Ειδικοτήτων στην Ελλάδα και για τις ατελέσφορες και ανεπιτυχείς προσπάθειες που έγιναν για την Περιοδοντολογία. Πιστεύω ότι είναι χρήσιμο να γνωρίζετε γιατί το θέμα είναι ακόμα ανοικτό.

Μετά τον εκσυγχρονισμό και την αναβάθμιση των προπτυχιακών οδοντιατρικών προγραμμάτων - που έγιναν στις ανεξάρτητες Σχολές - στη δεκαετία του 1970, άρχισε να ωριμάζει και η ιδέα των Μεταπτυχιακών Σπουδών και της Ίδρυσης Οδοντιατρικών Ειδικοτήτων, η αρμοδιότητα των οποίων ανήκει στο Υπουργείο Υγείας.

Το 1979 με απόφαση της Σχολής μας στην Αθήνα (αρ. αποφ. 1634/13-6-79) δημιουργήθηκε μία ομάδα εργασίας, η οποία συγκέντρωσε προτάσεις από τις έδρες, τις μελέτησε και μετά από έγκριση της Σχολής πρότεινε στο Υπουργείο Υγείας την ίδρυση ορισμένων Ειδικοτήτων, μεταξύ αυτών και της Περιοδοντολογίας, η οποία είχε αποκτήσει πλέον τη δική της ταυτότητα.

Αυτή ήταν μια πρώτη επίσημη προσπάθεια και σας υπενθυμίζω ότι υπήρχε για την Οδοντιατρική και η ευνοϊκή συγκυρία, γιατί υπηρετούσα τότε στην Πρυτανεία του Πανεπιστημίου. Υπουργός Υγείας ήταν τότε ο καθηγητής Σπ. Δοξιάδης, άτομο με ευρεία κατανόηση, με τον οποίο είχα πολύ καλή συνεργασία.

Το αρμόδιο επιστημονικό Συμβούλιο του Υπουργείου χωρίς να απορρίψει οριστικά το αίτημα της ίδρυσης Οδοντιατρικών Ειδικοτήτων, δεν έλαβε καμιά απόφαση. Τότε, ως καθ. Διευθυντής της Έδρας της Περιοδοντολογίας, και απ' τη θέση του Πρυτάνεως, ζήτησα προσωπικά μ' ένα εμπεριστατωμένο υπόμνημα (στις 7-7-81 και 27-7-81) από τον υπουργό την επανεξέταση του θέματος ειδικά για την Ειδικότητα της Περιοδοντολογίας, την οποία μαζί με άλλες είχε προτείνει και η Σχολή. Με κάλεσε το επιστημονικό συμβούλιο (Πρόεδρος ήταν ο καθηγητής της Ιατρικής Κ. Τούντας) και ανέπτυξα με επιχειρήματα το αίτημα, τονίζοντας την αναγκαιότητα, αλλά και τη δυνατότητα που είχε ήδη δημιουργηθεί στην Έδρα. Η εισήγηση του Συμβουλίου ήταν θετική προς τον υπουργό, ο οποίος ετοίμασε και το Προεδρικό Διάταγμα, για τη

δημοσίευσή του στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Φαίνεται πως η «πρόκληση» για τη δημιουργία μόνης της Ειδικότητας της Περιοδοντολογίας ενόχλησε κάποιους, αλλά και η χρονική περίοδος για παρεμπόδιση ήταν ευνοϊκή για όσους προσπάθησαν να μη γίνει. Χρονικά πλησιάζαμε στις εκλογές του Οκτωβρίου του 1981, και οι παρεμβάσεις για καθυστέρηση της δημοσίευσης στον Υπουργό και στους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς του Υπουργείου, πέτυχαν και δεν έγινε η δημοσίευση του Π.Δ. Μετά τις εκλογές η Κυβέρνηση και ο υπουργός άλλαξαν μαζί και η πολιτική του Υπουργείου, κι έτσι οι μικρόψυχες και ζηλόφθονες παρεμβάσεις, από τις ίδιες μας τις τάξεις πέτυχαν το στόχο τους. Χάθηκε μια μεγάλη ευκαιρία για την Περιοδοντολογία και για τη χώρα μας που μπορούσε να έχει την Ειδικότητα από το 1981.

Για όλα αυτά που αναφέρθηκαν υπάρχουν τεκμήρια και λεπτομερή στοιχεία, τουλάχιστον στο προσωπικό μου αρχείο.

Σε μια δεύτερη προσπάθεια το θέμα των Οδοντιατρικών Ειδικοτήτων αναδύθηκε και άρχισε η συζήτηση στη Συμβουλευτική Επιτροπή της Ε.Ο.Κ. για την Οδοντιατρική Εκπαίδευση και το Επάγγελμα στις Βρυξέλλες, από το 1982 μέχρι το 1986, όπου και αποφασίσθηκε η ίδρυση δύο μόνο ειδικοτήτων, της Γναθοχειρουργικής και της Ορθοδοντικής, για τις οποίες διατυπώθηκαν και κατευθυντήριες οδηγίες. Την περίοδο εκείνη ήμουν μέλος της Επιτροπής αυτής στην Ε.Ο.Κ. και συμμετείχα στην Ελληνική αντιπροσωπεία επί σειρά ετών (1981-1990). Η παρέμβασή μου στις συζητήσεις τόσο στις επί μέρους ομάδες εργασίας όσο και στην ολομέλεια της Επιτροπής, για την ίδρυση και της Ειδικότητας της Περιοδοντολογίας, απέβησαν άκαρπες. Στην Ευρώπη -στις χώρες που ήταν τότε στην Ε.Ο.Κ.- δεν υπήρχε ακόμη ειδικότητα παρά μόνο στην Μ. Βρετανία, και δεν είχε ακόμη ιδρυθεί η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Περιοδοντολογίας. Έτσι χωρίς την υποστήριξη άλλων χωρών, αντιμετώπισα ισχυρή αντίδραση, από τους Έλληνες εκπροσώπους της Ελληνικής Οδοντιατρικής Ομοσπονδίας (Ε.Ο.Ο.).

Να σημειώσω εδώ ότι η Επιτροπή της Ε.Ο.Κ., δεν δέχθηκε την ίδρυση, αλλά και δεν απέρριψε την πρόταση. Αφησε το θέμα ίδρυσης και άλλων ειδικοτήτων στις Εθνικές Κυβερνήσεις των χωρών. Έτσι όταν ήλθε το θέμα στο ΚΕ.Σ.Υ., το 1986, η συζήτηση εξελίχθηκε σε μάχη, γενικά για τις Οδοντιατρικές Ειδικότητες. Ισχυρά αντέδρασαν οι εκπρόσωποι της Ιατρικής για την ίδρυση της Γναθοχειρουργικής, χωρίς δυσκολία πέρασε η Ορθοδοντική.

Η ολομέλεια του ΚΕ.Σ.Υ., στην οποία συμμετείχα ως εκπρόσωπος των Οδοντιατρικών Σχολών, όμως δεν δέχθηκε την ίδρυση Ειδικότητας της Περιοδοντολογίας, παρά τις επίμονες προσπάθειές μας και την παρέμβαση με έγγραφο όλων των μελών τότε του Δ.Ε.Π. Περιοδοντολογίας (αρ. πρ. 20/20-12-1985).

Η αντίδραση ήταν σφοδρή και από τους συνδικαλιστι-

κούς οδοντιατρικούς φορείς και έμελλε να συνεχισθεί κι αργότερα εντονότερη. Σ ένα μάλιστα ανώνυμο δημοσίευμα στον Οδοντιατρικό Τύπο χαρακτηρίσαν ότι το «αίτημα της ίδρυσης ειδικότητας Περιοδοντολογίας “μυρίζει” συντεχνιασμό!!» Έτσι άδοξα έκλεισε κι αυτή η προσπάθεια.

Εδώ θα πρέπει να πω, ότι την εποχή εκείνη άρχισε μια κινητικότητα στην Ευρώπη. Θα αναφερθώ σε κάποιες προσωπικές μαρτυρίες. Η Βρετανική Εταιρεία Περιοδοντολογίας με επιστολή της (4-12-84) προς την Ε.Π.Ε. μας ζητούσε να γίνει συντονισμένη προσπάθεια προς την Ε.Ο.Κ. για την ίδρυση της Ειδικότητας Περιοδοντολογίας. Επίσης το 1986, λάβαμε μία επιστολή (8-10-86), από μία Οργάνωση Περιοδοντολόγων στο Παρίσι, που ζητούσαν πληροφορίες σχετικά με την ειδικότητα της Περιοδοντολογίας και την άποψή μου. Απάντησα και ενημέρωσα ότι «υποστήριξα σθεναρά στην Επιτροπή της Ε.Ο.Κ. την αναγκαιότητα έναρξης προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών που να οδηγούν στην απόκτηση της ειδικότητας Περιοδοντολογίας - χωρίς αποτέλεσμα...» Με την ευκαιρία αυτή έγινε ανταλλαγή επιστολών με διάφορες Ευρωπαϊκές Σχολές, και από κάποιες υπάρχουν απαντήσεις.

Μια ενδιαφέρουσα κίνηση έγινε το 1990 από τον καθ. Jan Wennström του Πανεπιστημίου του Göteborg, για ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα Περιοδοντολογίας στην Ευρώπη. Με έγγραφό του προς τις Σχολές των Ευρωπαϊκών χωρών ζητούσε πληροφορίες και προτάσεις προκειμένου να συζητηθούν σε προσεχές συνέδριο Περιοδοντολογίας στην Ολλανδία τον Μάιο του 1990, σε ειδικό Workshop. Απαντήσαμε σε όλα τα ερωτήματα και ενημερώσαμε σχετικά για τις δικές μας προσπάθειες για την οργάνωση Π.Μ.Σ. και για την ίδρυση Ειδικότητας στην Ελλάδα. Επίσης ενημερώσαμε για την ύπαρξη και δράση της Εταιρείας μας και την έκδοσή μας τα «Περιοδοντολογικά Ανάλεκτα».

Η περίοδος αυτή που ανοίγει τη δεκαετία του 1990 συμπίπτει και με την τρίτη προσπάθεια, που έγινε, παρά την απογοήτευση που είχαμε εισπράξει από τις προηγούμενες. Όταν ολοκληρώσαμε το Π.Μ.Σ. και μετά την έγκρισή του από το Υπουργείο Παιδείας το 1989 (Π.Δ.38/16-6-89) θεωρήσαμε ότι το θέμα ήταν πλέον ώριμο για συζήτηση. Υπέβαλα τότε, ως υπεύθυνος της διδασκαλίας της Περιοδοντολογίας στην Οδοντιατρική Σχολή Αθηνών, στο Υπουργείο Υγείας και στο ΚΕ.Σ.Υ. μια πλήρη τεκμηριωμένη πρόταση για την ίδρυση της ειδικότητας της Περιοδοντολογίας (έγγραφό μου της 7-11-90). Παράλληλα το ίδιο αίτημα υπέβαλε και το Δ.Σ. της Περιοδοντολογικής Εταιρείας επί Προεδρίας της Ανθ. Κηπιώτη.

Άμεση κι έντονη εκδηλώθηκε η αντίδραση της Ελλη-

νικής Οδοντιατρικής Ομοσπονδίας (εγγ. 12-4-91) το οποίο εκφράζει ομόφωνη απόφαση αρνητική που έλαβε στις 22-2-91. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ματαιωθεί κάθε συζήτηση στο ΚΕ.Σ.Υ. και το Υπουργείο και να αναχαιτισθεί η προώθηση για την ίδρυση της Ειδικότητας. Η άποψη της «Συντεχνίας» κάλυπτε όλες τις άλλες. Έτσι άδοξα έκλεισε κι αυτή μας η προσπάθεια. Το θέμα όμως παραμένει ανοικτό, κι απ' όσα πληροφορούμαι εξακολουθεί να βρίσκεται στους στόχους, για την ολοκλήρωση της αναβάθμισης της Περιοδοντολογίας.

Εμείς στο θέμα αυτό αποτύχαμε!!! Δεν γνωρίζω αν κάτι περισσότερο ή διαφορετικό θα μπορούσε να γίνει, ίσως όμως ακόμα οι συνθήκες στο επάγγελμα δημιουργούσαν αντιδράσεις που μας ξεπερνούσαν.

Όταν όμως χάνεται μια μάχη δεν σημαίνει ότι χάνεται κι ο πόλεμος!!

Σήμερα που εσείς παραλάβατε τη σκυτάλη, μπορείτε να συνεχίσετε και να πετύχετε εκεί που εμείς αποτύχαμε. Οι συνθήκες είναι ευνοϊκότερες για να προχωρήσετε με νέα επιχειρήματα, με νέες δυνάμεις για νέες κατακτήσεις.

Η επιτυχής εκπαίδευση στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.) κι η απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου αποτελεί ένα ισχυρό πλεονέκτημα στον αγώνα σας. Το δυναμικό υπάρχει, οι προϋποθέσεις έχουν θεμελιωθεί και οι εμπειρίες από το παρελθόν βοηθούν, γι' αυτόν τον αγώνα.

Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η κατάσταση είναι πολύ διαφορετική και υπάρχει μια δυνατή Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Περιοδοντολογίας, σύμμαχος στον αγώνα. Από τον εκπρόσωπο της Εταιρείας μας στην Ε.Ε.Ρ. και πρώην Πρόεδρό της τον Γ. Μπαλλά, ενημερώθηκα ότι η Ε.Ε.Ρ. δραστηριοποιείται για να επιτύχει την αναγνώριση της Ειδικότητας της Περιοδοντολογίας στο πλαίσιο της Ε.Ε.

Πιστεύω ότι κι όσοι με πείσμα αντέδρασαν μέχρι τώρα θα έχουν κατανοήσει σήμερα, ότι σε τίποτα δεν προστάτησαν και ούτε ωφέλησαν το οδοντιατρικό επάγγελμα. Η αναβάθμιση της Περιοδοντολογίας δεν αναχαιτίστηκε και σε τίποτα δεν έβλαψε, αντίθετα ωφέλησε, το οδοντιατρικό επάγγελμα και προσέφερε κοινωνικά. Είμαι βέβαιος ότι θα πετύχετε, αν προχωρήσετε ενωμένοι, με συναίνεση, μεθοδικότητα και συλλογική προσπάθεια.

Κλείνοντας αυτή την εισήγηση, θάθελα να σας πω: ως μη ξεχνάμε ποτέ ότι στη ζωή μας, μέσα από την επιστήμη και το επάγγελμα που διακονούμε, όλοι κρινόμαστε και θα κριθούμε, όχι για αυτά που πετύχαμε για τον εαυτό μας, αλλά για την προσφορά μας στο σύνολο και την κοινωνία.

Σας ευχαριστώ

Abstract

The evolution of Hellenic Dentistry and especially of Periodontology has passed through many stages, marked by conflicts, disappointments, breakthroughs and many paradoxes.

The University of Athens was founded in 1837 but did not have a School of Dentistry. Dentistry was exercised by dental therapists, hairdressers, snake oil peddlers and charlatans. Until the end of the 19th century, the only existing dentists were those who had come to Greece along with King Otto and only a few had graduated from the French Schools. A private School of Dentistry was founded in Athens in 1893 and a second one was established in 1898. In 1911, the School of Dentistry within the University of Athens was founded and integrated into the School of Medicine, operating effectively from 1921 on.

The first book of Dentistry referring to periodontal diseases was published in 1927 by Professor Nik. Papantonopoulos under the title “Dental Surgical Pathology and Therapeutics”. This book nurtured the first generations of dentists. Prof. N. Papantonopoulos was succeeded by Prof. Efth. Papantoniou, who paved the correct way to the theoretical and practical teaching of Periodontology. In 1962, he published “Dental Pathology and Therapeutics”, in which he dedicated a special section to the Diseases of the Periodontium and established proper terminology and guidance. “Parodontology” was also taught by the Chair of Stomatology according to the “French” School. Thus, the same subject was taught by two chairs and in two clinics at the School of Athens, from a different “point of view” in terms of nomenclature, classification of the periodontium diseases, causes and treatment. At the Thessaloniki School of Dentistry, which was founded in the 1960s, there was no autonomous teaching programme of Periodontology. In 1968, further to Papantoniou’s departure, I personally assumed the responsibility of teaching Endodontics and Periodontology at the chair of Dental Pathology and Therapeutics.

The following factors have contributed to the evolution of the Hellenic Dentistry and Periodontology:

1. *The independence of the School of Dentistry*, which took place in 1970 and separated Dental Studies from the School of Medicine, enabling the promotion of modern educational programs.
2. *Teaching autonomy*. Periodontology was favoured while it evolved in both Schools, in Athens and Thessaloniki, since its teaching became independent in the 1970s, and both subjects, namely Periodontology and Endodontics, acquired their own status. In 1979, the foundation of the chair of Periodontology and the separation from Endodontics took place through relevant legislation, each one having its own learning content and personnel. The teaching autonomy of Periodontology had many favoura-

ble impacts, one of the most important being that it led and contributed to the development of research. The research laboratory of Periodontology that was founded in the 1970s helped and contributed to the elaboration of many research works that were published in the Greek and foreign press, and to the production of doctoral theses. A fruitful “incubator” of specialized scientists was cultivated and developed at the Chair of Periodontology, and cooperation with foreign Schools was initiated.

3. *The foundation of the Hellenic Society of Periodontology (HSP) in 1982*

The foundation of the Society is a milestone in the chronicle of the Hellenic Periodontology.

Throughout the years, eminent colleagues have passed at its Presidency and Board of Directors. The Society has been marked by an unprecedented development and can show considerable achievements. It is involved in multilateral activities, such as workshops, congresses, seminars and teaching demonstrations, which were and still are organized by the Society. The Society’s Symposia constitute an institution that contributes to the information of the Greek colleagues and eventually to the promotion of Greek Periodontology. They have featured important periodontologists, teachers, researchers and writers as speakers. Our Society enjoys a prominent position in the European area and twice so far the presidency of the EFP (European Federation of Periodontology) has been assumed by our members. The annual publication of the “**Analecta Periodontologica**” -appearing without failing since 1990- marks a distinctive scientific presence.

4. *Organisation and Foundation of Postgraduate Studies*

The organisation of Postgraduate Teaching Programmes in both our Schools has been an achievement and milestone in the evolution of the Hellenic Periodontology. These programmes started informally in the 1980s and were officially established in 1994. The running of the programmes is considered satisfactory according to a recent evaluation.

5. *Osseointegrated Dental Implants*

In the field of dental implants, Periodontology has played a leading role for their correct implementation in the Greek territory and for teaching in general. Upon decision of the School of Dentistry of the University of Athens, the Implant Unit was launched in 1990 with the cooperation of Periodontology, Oral Maxillofacial Surgery and Prosthodontics. The company Nobelfarma assisted our School of Dentistry in the implementation of the Brånemark system, by means of both the equipment donated to our School as well as the auxiliary staffs technical teaching provided to us. The team from the three disciplines (Periodontology, Oral Maxillofacial Surgery and Prosthodontics) was responsible for the selection of cases, as well as for the conception, implementation in all stages and follow-up. The

team operated in premises adequately designed in the New Wing of the School.

The foundation of Dental Specialisations, particularly the Periodontology Specialisation, in Greece was meant to represent a considerable evolutionary step. This subject falls within the competence of the Ministry of Health. In 1979, upon decision of the School of Dentistry of Athens, a working group was founded that gathered proposals and, further to the School's approval, proposed to the Ministry of Health -whose minister was Prof S. Doxiadis- the foundation of certain Specialisations Periodontology among others. This was a first official attempt. The competent scientific Board of the Ministry, without rejecting the request for the foundation of Dental Specialisations, did not reach any decision. In my capacity as both Professor and Director of the Chair of Periodontology, as well as Dean of the University of Athens, I requested a review of the issue. I supported the issue before the scientific board, which submitted a positive recommendation to the minister who, in turn, issued the relevant Presidential Decree for publication in the Government Gazette. The "challenge" of establishing an autonomous Periodontology Specialisation happened to annoy certain parties; then, a different government won the general elections and the opportunity for Periodontology to be awarded the qualification of Specialisation since 1981 was lost.

During a second attempt, the issue of Dental Specialisations was brought forward before E.E.C.'s Advisory Committee for Dental Training and the Dental Profession in Brussels. The establishment of two specialisations, namely Orak Maxillofacial Surgery and Orthodontics, was decided there. My interventions in favour of the establishment of the Periodontology Specialisation at the Greek delegation, in which I was participating for many years, were unfruitful, and I faced strong reactions from the Greek representatives of the Hellenic Dental Federation. The issue concerning the establishment of other specialisations as well was referred back to the National Governments and came before the Central Health Council (KE.S.Y) in 1986. There, the debate

culminated into a battle and Orthodontics was approved without difficulty. The plenary session of the KE.S.Y., in which I took part as a representative of the Schools of Dentistry, did not accept the establishment of a Periodontology Specialisation in spite of the persistent attempts. There was also a vehement reaction from the Dental Labour Unions, which would continue later and become even fiercer. This attempt was also in vain.

A third attempt took place during the 1990s. After the conclusion and approval of the Programme of Postgraduate Studies, it was believed that the issue was now mature. I then submitted to the Ministry of Health and the KE.S.Y. a documented proposal in favour of the establishment of the Periodontology Specialisation. At the same time, the same request was submitted by the Board of Directors of the Society of Periodontology. The reaction of the Hellenic Dental Federation was strong, with a unanimous negative decision, resulting in cancelling any discussion within the KE.S.Y. and the Ministry, and in stopping the promotion of the establishment of the Specialisation. The Guild's point of view overcame all others. Thus, this was another vain attempt. I do not know if something more or different could have been done.

Now that you have taken over, you may continue and succeed. The circumstances are more favourable and the arguments stronger. The successful training provided by the Programme of Postgraduate Studies and the acquisition of a postgraduate qualification are strong assets in your struggle. The resources exist, the conditions are established and past experiences can help. I believe that even those who had stubbornly reacted beforehand, must have understood by now that they did not in any way protect nor did they benefit the dental community. The upgrading of the Periodontology was not hindered nor did it harm in any way - on the contrary, it benefited - the dental profession.

In our lives, through science and the profession we serve, we are and will all be judged not for what we have achieved for ourselves but for our contribution to society.